

STYLE NEGOCJOWANIA RELACJI I KATEGORII SPOŁECZNYCH W DISKUSJI W JĘZYKU OBCYM

1. UZASADNIENIE POJĘCIA OSOBISTEGO STYLU KOMUNIKACYJNEGO W BADANIACH KOMPETENCJI NEGOCJACYJNEJ W JĘZYKU OBCYM

Rozwijanie osobistego stylu komunikacyjnego w języku obcym (JO) okazuje się znaczące w następującym kontekście uczenia się i nauczania JO¹:

- Często traktuje się zdobywanie kompetencji w JO jako opanowywanie takich samych zakresów, przez wszystkich studentów, w tej samej wersji dla każdego. Patrząc na różnorodność i bogactwo sytuacji komunikacyjnych w JO, nie wydaje się zadaniem ani realistycznym ani potrzebnym opanowanie „wszystkich możliwych użyć i odmian języka”. Należałoby dodać, że nasza znajomość języka ojczystego także różnicuje się ze względu na cele i konteksty, w których go zazwyczaj używamy, np. zawodowe czy towarzyskie.
- Ocenia się kompetencję komunikacyjną w JO wyłącznie jako umiejętność realizacji pewnych wzorców i pomija się kontekst sytuacyjny, a ściślej osobiste wpisanie się w społeczne praktyki komunikacyjne (Górecka i inn. 2002: 39–42). Kompetencję ocenia się nierzadko wyłącznie jako umiejętność dostosowania działań komunikacyjnych do modelowych norm pragmatycznych kultury JO. Podczas gdy istotnym aspektem w rozwijaniu kompetencji jest postawa w stosunku do tych norm (Wilczyńska 2002b).
- Traktuje się relację dydaktyczną i komunikacyjną jako statyczną i stałą (Aleksandrak i in. 2002). W tak pojmowanej relacji osoba nauczająca ma zawsze kontrolę i ona decyduje o działaniach osób uczących się, zmiana tych działań zależy wyłącznie od nauczającego. Wynika to z tego, że takie ujęcia traktują uczących się i nauczających jako kategorie zbiorowe, instytucjonalny typ osoby.

Wychodzimy z założenia, że kompetencję negocjacyjną (KN) osoby uczące się powinno się rozwijać i obserwować w kontekście tworzenia indywidualnego stylu komunikacyjnego. Inaczej uzyskamy obraz ogólnej tendencji rozwojowej podmiotu grupowego, z pewnym może nachyleniem indywidualizującym, lecz bez uwzględnienia osobistych trudności i wyznaczników rozwoju KN. Tak więc, aby doskonalić swoją kompetencję mowną uczący się powinni (Górecka i in. 2002) świadomie oceniać sytuację komunikacyjną, własne cele w kontekście danego zadania, odnosić się refleksyjnie do pewnych wzorców i nie tylko je aktualizując w danej sytuacji komunikacyjnej, ale też przetwarzając w odniesieniu do własnej tożsamości.

---

¹ W referacie nawiązując do badań przeprowadzonych w ramach doktoratu (Nowicka 2002) i projektu grupowego zajmującego się związkiem między rozwojem komunikacji ustnej i autonomii (Wilczyńska 2002a). Wyniki badań pozwoliły na zaobserwowanie pewnych problemów i sformułowanie pilotażowych twierdzeń do dalszych badań. Między innymi jako jedno z poważniejszych wyłoniło się zagadnienie rozwoju indywidualnego stylu komunikacyjnego. W niniejszym badaniu dotyczy ono jedynie dyskursu mówionego i poziomu zaawansowanego.

1.1. CO UZASADNIA KONCENTRACJĘ NA NEGOCJOWANIU RELACJI I KATEGORII SPOŁECZNYCH W BADANIU ROZWOJU INDYWIDUALNEGO STYLU KOMUNIKACYJNEGO? JAKI JEST ZWIĄZEK MIĘDZY ROZWOJEM STYLU A KOMPETENCJĄ NEGOCJACYJNĄ?

Kształtowanie własnego stylu w JO stawia nas w sytuacji dialogowej i problemowej, czyli negocjacyjnej. Negocjować bowiem musimy zarówno relacje jak i role w JO, odmienne od tych niż w języku ojczystym. Komunikacja w JO, zarówno w komunikacji międzykulturowej jak i monokulturowej, wymaga od nas świadomego i ciągłego określania się (Kasper 1997: 352–358; Wilczyńska 2002b i c). W tej sytuacji warto ponownie podkreślić, że indywidualny styl komunikacyjny nie jest w komunikacji obcojęzycznej sprawą oczywistą, czyli np. sprawą transferu strategii z j. ojczystego z uwagi właśnie na odmienny kontekst i brak osadzenia w obcej wspólnocie komunikacyjnej.

Indywidualny styl komunikacyjny w JO powinien być jednym z efektów uczenia się języka. W przeciwnym razie pozostaje odtwórczość lub schematyczność. Zdaniem Bachtina (1983, 117–124, 128) styl realizuje się poprzez emocjonalną i wartościującą zawartość wypowiedzi rozmówcy aktywnie angażującego się w ocenianie i wyrażanie subiektywnego stosunku do przedmiotu i treści własnej wypowiedzi. Definicja ta wskazuje na powiązanie stylu komunikacyjnego ze stylem myślenia.

Tworzenie się osobistego stylu komunikacyjnego w JO nie jest dostatecznie przebadanym procesem, lecz można założyć, iż wykazując pewne stabilne cechy jako układ, styl będzie się charakteryzował zmiennością ze względu na:

- zmiany w sytuacji komunikacyjnej i możliwość kontroli tych zmian; wpływania na relacje i role, treści, realizację celów komunikacyjnych czy układ interakcyjny (dialog, polilog);
- w perspektywie rozmówcy chęć uczestniczenia w danym typie rozmowy i postrzegania jej jako autentycznej;
- stopień opanowania danego gatunku mownego, co oznaczają umiejętność odnalezienia się w ramowym stylu myślenia społecznego, jaki wyznacza dany gatunek i umiejętnościami osobistej aktualizacji tego stylu np. w dyskusji akademickiej poprzez (Górecka 2003) rozwijanie umiejętności myślenia twórczego i krytycznego.

Styl stanowi więc pewien układ będący rezultatem **intencjonalnych** choć realizowanych na różnych poziomach świadomości wyborów środków językowych. Można go rozpatrywać w różnych fazach wypowiedzi (mowa wewnętrzna, prywatna i zewnętrzna), lecz zawsze w odniesieniu do sytuacji komunikacyjnej, czy (Wilczyńska w druku) umiejętności mediacji w kontekście społecznych praktyk komunikacyjnych. W rozwijaniu stylu rolę będzie odgrywała u osoby uczącej się ocena i świadomość znaczenia tych środków danym kontekście społeczno – kulturowym (Górecka i in. 2002).

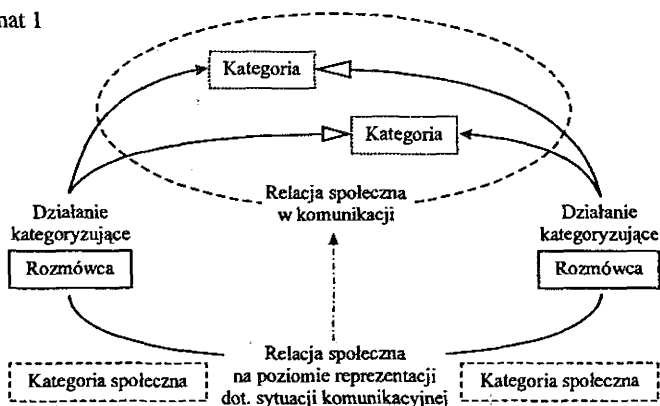
Pewne wyznaczniki stylu wskazują na kompetencję negocjacyjną. Takim wyznacznikiem między innymi ma być zaczerpnięte z analizy konwersacyjnej (AK) pojęcie mechanizmu kategoryzacji. Można obserwować zmiany stylu negocjowania relacji odwołując się do tego pojęcia, które z uwagi na założenie intencjonalności działań osoby będzie nazywane **działaniem kategoryzującym**. Kategoryzacje to klasyfikacje używane do opisu osób np. kobiety, politycy, astronauty, przyjaciele itd. Kategoriom przypisane są pewne działania, motywy, prawa, obowiązki, wiedza, cechy charakterystyczne oraz kompetencje. Kategoryzacja jest w konstruktywistycznym ujęciu AK osiągnięciem interakcyjnym, czyli wynikiem interakcji realizującym się w paru wypowiedziach różnych rozmówców (Psathas 1999: 143; Sacks 1992: 40–48; Silverman 1998: 79, 83). Oznacza to, iż w perspektywie AK kategorie i reprezentacje dotyczące życia społecznego i istniejące *a priori*, czyli przed podjęciem komunikacji, można interpretować jako decydujące o jej przebiegu i rozumieniu znaczeń przez rozmówców, jedynie jeśli wykaże się znaczenie takich makrokategorii dla mikrodziałań komunikacyj-

nych, czyli przebiegu danej interakcji w perspektywie samych jej uczestników. Szczególnie istotny w ocenie stylu jest sposób, w jaki osoba sytuuje się wobec tworzącej się kategorii, czyli ocena, dystans, nacechowanie emocjonalne, treść, pośredniość, aluzyjność etc. Kategoryzacje można definiować w aspekcie określania siebie i innych w odniesieniu do wzorców społeczno-kulturowych w JO. Rozwój stylu poprzez obserwację jakościowych zmian w kategoryzacji wskazuje na:

- sposób samookreślenia się przez OU w komunikacji w JO;
- postrzeganie perspektywy drugiego rozmówcy, a także umiejętność krytycznego i twórczego myślenia o innych aspektach rzeczywistości społecznej w JO.

Skoncentrowałam się na stylach negocjowania kategorii, ponieważ w działaniach kategoryzujących widoczne jest **napięcie między stylem indywidualnym a kontekstem społecznym**, społecznymi konsekwencjami naszych działań komunikacyjnych. Trudno jest mówić o rozwijaniu stylu komunikacyjnego w oderwaniu od kontekstu społecznego. Poprzez działania kategoryzujące rozmówcy konstruują wzajemnie swoją tożsamość społeczną, a także samookreślają się w interakcji społecznej. W kategoryzacjach można zaobserwować negocjację pomiędzy dążeniami osobowymi, a oddziaływaniami społecznymi w dyskursie w JO. Opieram się na założeniu, że **role i relacje ulegają określeniu** w każdym rodzaju komunikacji. Proces ten jednak nasila się w komunikacji obcojęzycznej, w której nasze role i relacje są mniej określone niż w komunikacji w języku ojczystym. Często nasze samookreślenie się w komunikacji obcojęzycznej jest wynikiem relacji instytucjonalnej i kategorii zbiorowej. Zaznacza się rola osoby uczącej się jako mało autonomicznej, a rozwijanie indywidualnego stylu komunikacyjnego wymaga zmiany tradycyjnej relacji szkolnej. Negocjowanie kategorii i relacji w komunikacji, a także ocena komunikacji w tym zakresie wpływa dynamicznie na budowanie własnego stylu, ponieważ umożliwia osobie uczącej się bardziej świadome i osobiste określanie się w kontekście komunikacyjno-społecznym. Zgodnie z interpretacją AK role nie są jedynie odtwarzane lecz **intencjonalnie przywoływane**. Oznacza to, że reprezentacje społeczne typu płeć lub zawód wpływają na komunikację w sposób pośredni i są współtworzone przez rozmówców w określonym kontekście komunikacyjnym (Schegloff 1991: 44–70). Ma to niebagatelne znaczenie dla interpretacji KN i osobistego stylu komunikacyjnego jako dynamicznych i rozwijających się systemów. Schemat 1 przedstawia działanie kategoryzujące w odniesieniu do relacji komunikacyjnej i społecznej.

Schemat 1

Wynika z tego, iż reprezentacje kognitywne dotyczące sytuacji komunikacyjnej, a więc ról, typów dyskursu i gatunków, celów komunikacyjnych i treści wpływają na relację komunikacyjną i działania komunikacyjne oraz ich rozumienie w sposób pośredni, lecz nie determinują one komunikacji. Relacje i role społeczne podlegają w interakcji negocjowaniu, jako część ogólniejszego procesu negocjowania znaczeń. Rozumienie znaczenia kategorii społecznych i wzajemnej relacji jest w każdej wypowiedzi aktualizowane przez rozmówców. Nie oznacza to, że negocjacja relacji zachodzi jedynie jeśli role społeczne rozmówców są tematem rozmowy. Aktualizacja ról zachodzi przykładowo także poprzez formy adresatywne na początku wypowiedzi, a także w działaniach kategoryzujących. Nie każdy rodzaj roli jest w danej rozmowie istotny, a nawet znany uczestnikom. Rozmawiając z nieznajomą osobą, nie zawsze jesteśmy w stanie wywnioskować jej zawód i nie zawsze tego rodzaju rola określa relację w danej rozmowie. Jeśli jedna osoba stwarza w rozmowie dystans, celem drugiej osoby może być zmniejszenie tego dystansu, a więc zmiana relacji na bardziej partnerską lub bliższą, natomiast celem drugiej osoby może być utrzymanie dystansu, czego skutkiem jest negocjowanie relacji. Negocjacja ta może być mniej lub bardziej wyeksponowana i widoczna w dyskursie. W relacji interkulturowej negocjacja ról jest zazwyczaj bardziej widoczna, ponieważ nasza wiedza i rozumienie kontekstu kulturowo-społecznego są mniej całościowe, niż w języku ojczystym.

Oprócz indywidualnej specyfiki każdego rozmówcy, osadzone w danym kontekście kulturowym gatunki wypowiedzi mogą charakteryzować się zróżnicowanym stopniem pozwolenia na bezpośredniość negocjację relacji. We współczesnej kulturze greckiej (Kakava 2002) dyskusje argumentacyjne charakteryzują się intensywniejszą negocjacją ról i relacji. Rozmówcy wyrażają rutynowo krytykę ról innych rozmówców, a relacje stają się często spornym, ale i zwyczajowym tematem argumentacyjnym.

Podsumowując, negocjacja jest rozumiana jako proces zachodzący w dwojaki sposób:

- a) dotyczy odbywającego się w każdym rodzaju komunikacji uzgadniania znaczenia wypowiedzi, w tym znaczenia kategorii i relacji w danej sytuacji komunikacyjnej, przez jej uczestników;
  - b) może się stać się dążeniem rozmówcy do widocznej zmiany relacji i kategorii.
- W komunikacji obcojęzycznej oba procesy nasilają się, a negocjacja ról i relacji, wiążąca się z koniecznością określenia siebie i innych w JO, staje się medium tworzenia osobistego stylu komunikacyjnego.

2. JAKIE INDYWIDUALNE STYLE NEGOCJOWANIA KATEGORII I RELACJI ZAOBSERWOWANO W DYSKUSJI I CO DYNAMIZUJE TWORZENIE OSOBISTEGO STYLU KOMUNIKACYJNEGO?

Dane przedstawione w artykule pochodzą z 4 nagranych i stranskrybowanych dyskusji klasowych w j. angielskim. Dyskusje zapisywano zgodnie z konwencjami AK (Hutchby i Wooffitt 1998: 73–92). Odbywały się one na lektoracie z j. angielskiego, który jest dla większości studentów trzecim językiem obcym obok drugiego j. niemieckiego i czwartego j. rosyjskiego. Badania, z których zaczerpnięto przykłady do sondażowych obserwacji zostały przeprowadzone w ramach badań w działaniu i przy użyciu AK. Oznacza to, iż osoba nauczająca była także osobą przeprowadzającą badanie. Obserwowani studenci mają zróżnicowany styl i różnią się także poziomem kompetencji językowej i negocjacyjnej.

Analiza wybranych wypowiedzi wskazuje dość wyraźnie na ujawniający się w działaniach kategoryzujących proces negocjacji pomiędzy tożsamością indywidualną a społeczną, a także na rozwijanie stylu poprzez negocjowanie relacji. Przedmiotem dzia-

łań kategoriujących mogą być rozmówcy obecni w trakcie interakcji, nasi interlokutory, w tym osoba mówiąca oraz osoby ze świata zewnętrznego. Kategoryzacje mogą odbywać się bezpośrednio np. poprzez przypisanie kogoś do danej kategorii, nazwanie tej osoby, zwrócenie się do niej poprzez użycie formy adresatywnej, określenie jej działań itp. O kategorii w sensie autoprezentacji i kategoryzacji drugiego rozmówcy można także wnioskować pośrednio, kiedy to z samych działań, ich interpretacji przez rozmówców wynika przynależność do danej kategorii, czy przypisywanie kogoś do niej przez rozmówcę; np. sposób zwracania się do rozmówcy określa naszą relację w stosunku do niego, a także implikuje określoną kategorię. Przy czym kategoryzacja i relacja mogą być:

- przedmiotem bezpośredniej negocjacji, kiedy np. kategoryzacja staje się tematem rozmowy; np.: ang. *I don't like to be called an example* (nie lubię być nazywany przykładem);
- pośredniej negocjacji, kiedy rozmówca dąży do zmiany relacji czy zmniejszenia dystansu bez wyraźnego donoszenia się do ról komunikacyjnych i społecznych;
- negocjacji znaczeń, kiedy rozmówca interpretuje działania interlokutora jako związane z określoną kategorią, nie dąży jednak do zmiany kategorii czy jej bezpośredniego określenia. Przykładowo osoba ucząca się poprzez serię swoich działań, zabierając głos w JO tylko w reakcji na działania nauczającego określa siebie i nauczającego w komunikacji w relacji podawczej i w tradycyjnych rolach, tj. uczącego się jako osoby podporządkowanej komunikacyjnie i/lub dydaktycznie od nauczającego. Choć w zależności od sytuacji komunikacyjnej, działania takie mogą wskazywać na inne cele uczestników interakcji.

Większość kategoryzacji ma charakter argumentacyjny lecz o różnym ukierunkowaniu. Oprócz specyfiki indywidualnej, mogą one być nastawione na współpracę, współzawodnictwo lub grę, czyli współpracę we współzawodnictwie (polega to m. in. na sygnalizowaniu dystansu do własnych argumentów).

2.1. POGLĄDY NA TEMAT KOMUNIKACJI A STYLE KATEGORYZOWANIA W DYSKUSJI

Przedstawiona tu analiza ma na celu porównanie stylów komunikacyjnych dwóch osób uczących się, MS i AZ. Przedstawię w tej części wyniki wywiadów, a następnie fragmenty dyskusji, dokonując oceny relacji między deklarowanymi poglądami na komunikację, szczególnie dotyczącymi ról rozmówcy w JO, a stylem działań kategoryzujących w dyskusji. Głównym celem badawczym wywiadu była ocena świadomości komunikacyjnej i postaw. Wywiady nie były przeprowadzane w sposób wystarczająco konsekwentny, żeby je wykorzystać jako źródło wiarygodnych danych we właściwym badaniu, stanowią jednak dobry materiał do formułowania wstępnych twierdzeń do dalszych badań. Miały one charakter otwarty, a ich kierunek zależał od rodzaju problemów, jakie zdaniem nauczającego, osoby uczące się miały z tworzeniem dyskusji. Miały one także cel dydaktyczny, jako technika zwiększania świadomości komunikacyjnej. Tego rodzaju wywiad pozwala bowiem przedyskutować bezpośrednio problemy komunikacyjne, czy problemy ze współpracą w parze. Odbywający się w j. angielskim wywiad następował po dwuosobowej i obserwowanej przez nauczającego dyskusji argumentacyjnej. Studentki miały uzasadnić wybór tematu, ocenić sposób przygotowania się do dyskusji w parze, a także wyobrazić sobie możliwe role społeczne osób, które mogłyby zajmować określone stanowiska w omawianej przez studentki kwestii. Ich zadaniem była także ocena, jakie umiejętności chciałyby rozwinąć w dyskusji w JO i co sprawia im trudność oraz jak tę trudność pokonać. Wywiady wskazyują na sposób określenia się osoby uczącej się jako rozmówca w JO:

- AZ określa się w relacji do MS jako osoba na niższym poziomie językowym niż MS, która jej zdaniem stanowi wyzwanie jako partner komunikacyjny. AZ obawia się zdominowania przez MS, a także tego, że na tle MS gorzej wypadnie.

- Problemem dla AZ, który obniża jej płynność są jej zdaniem „niezautomatyzowane struktury gramatyczne”. Uważa, chyba niebezzasadnie, że z powodu swojego niższego poziomu zaawansowania językowego bardziej musi się zastanawiać i planować wypowiedź i dlatego nie koncentruje się na tym co mówi. AZ stwierdziła, że MS ma „umiejętność mówienia długo” i łatwość znajdowania pomysłów, co powiedzieć.

Pierwsza część autodiagnozy nie wydaje się całkowicie uzasadniona, ponieważ płynność AZ obniża się nie tylko w trakcie tworzenia bardziej złożonych struktur, ale jest już dość niska przy stosunkowo prostych, jak na ten poziom zaawansowania strukturach, więc należy gdzieś indziej upatrywać źródeł problemu. Powinno się raczej zweryfikować dość prawdopodobne założenie, iż to poglądy AZ, na naturę komunikacji w JO i uczenia się JO, jej przekonanie o słuszności kontrolowania głównie poprawności gramatycznej obniżają nie tylko płynność, ale i autentyczność jej działań komunikacyjnych i blokują kontrolę i rozwijanie innych ważnych aspektów wypowiedzi, w tym przypadku argumentacyjnej. Uwidacznia się w tej wypowiedzi kategoria kompetentnego rozmówcy. Wypowiedź ta wskazuje na to, że tworząc tę kategorię AZ nie wychodzi poza kontekst szkolny i zawęża pojęcie kompetentnego rozmówcy w JO do osoby uczącej się JO w tradycyjnej relacji dydaktycznej. Stworzona przez AZ, w tym momencie jej rozwoju w JO, kategoria jest mało sproblematyzowana czy pogłębiona i dość stereotypowa. Jest to ktoś kto potrafi długo, dużo i poprawnie opowiadać, a gatunek i celowość wypowiedzi są drugorzędne. Świadczy to o niższej niż u MS świadomości celu argumentacji i tego co wyznacza efektywną komunikację w ogóle.

- Wynika to też z tego, że źródła problemów upatruje jedynie w niedoborach kompetencji lingwistycznej, pomijając odniesienie działań do sytuacji komunikacyjnej.
- Rozwojowy wydaje się pogląd, że dobry rozmówca jest elastyczny, ponieważ, zdaniem AZ nie da się przewidzieć wszystkiego.
- AZ odnosi się też do strategii komunikacyjnych, które chciałaby rozwinąć. Chodzi o grzeczne zgadzanie się z rozmówcą przed działaniem opozycyjnym. Jest to działanie typu ang. „OK you're right but”, „OK masz rację ale”. Celem AZ jest rozwinięcie szerszego repertuaru tego rodzaju działań, a więc najprawdopodobniej zróżnicowanie stylu.

Nie wiadomo jednak, czy wypowiedź ta oznacza nastawienie na zbieranie różnych możliwych pośrednich działań opozycyjnych i powielanie ich bez oceny ich znaczenia komunikacyjnego i osobistego w określonym kontekście. Taki cel uczenia się, może też stanowić nietrwały efekt nauczania. Możliwe, że AZ chciałaby zrezygnować z najbardziej typowego i krytykowanego przez nauczającego działania argumentacyjnego. AZ zwraca jednak uwagę na pośredniość czy też grzeczność działań. Świadczy to o tym, że najprawdopodobniej preferuje ona tego rodzaju styl, co zresztą potwierdza obserwacja jej działań komunikacyjnych.

Fakt, że wywiad odbywa się w JO może stanowić problem dla AZ i ograniczać niestety jej wypowiedzi, ponieważ MS rzeczywiście dominuje w wywiadzie. MS ogólnie posiada głębszą świadomość komunikacyjną, w tym świadomość własnego stylu, niż AZ. Inaczej też określa cele uczenia się, podkreśla bowiem swoje wybory jako intencjonalne i świadome:

- MS tworzy kategorię kompetentnego rozmówcy w JO, który bardziej odpowiada kontekstowi dyskusji. Jest to strategiczny, elastyczny dyskutant i osoba chętnie wchodząca w role argumentacyjne i przyjmująca perspektywę opozycyjną.
- Jej celem jest oryginalność, znajdowanie niebanalnych argumentów. Udaje się jej przewidywanie argumentów rozmówcy, przyjmującego w zadaniu rolę przeciwnika argu-

mentacyjnego. Ma to związek z umiejętnością wieloaspektowego kategoryzowania, a więc bardziej złożonego postrzegania rzeczywistości społecznej.

- MS kategoryzując osoby będące przedmiotem dyskusji zastanawia się nad wartościami, do których mogą odnosić się omawiane postacie na razie na poziomie ogólnym i nie związanym z konkretnym kontekstem kulturowym: „*co dla ludzi jest ważne, więc pieniądze nie są ważne, ale życie i zdrowie są*”.
- MS zdaje sobie sprawę ze swojego stylu, który jej zdaniem polega na spontanicznym łączeniu różnych idei, które przychodzą jej do głowy w trakcie mówienia z głównym argumentem. MS uczy się w dyskusji, ponieważ, jak twierdzi, właśnie w trakcie dyskusji często przychodzą jej zdaje sobie sprawę z nowych aspektów problemu. Jej cel rozwojowy to tworzenie bardziej konkretnych, trzymających się tematu i rzeczowych argumentów. Nie wypłynęła w wywiadzie kwestia pogłębiająca uwagę, co stanowi taki argument.
- MS ma świadomość strategii interakcyjnych, jak mówi, bardzo lubi parafrazować wypowiedź interlokutora przed zaprezentowaniem swojego argumentu, ponieważ to „*nie ośmiesza przeciwnika, ale go wyprowadza z równowagi*”.

Wypowiedzi MS w wywiadzie wskazują na umiejętność oceny zadania, a także gatunku wypowiedzi, jej celu i własnej roli w odniesieniu do danej sytuacji komunikacyjnej. Umiejętność ta wskazuje na rozwiniętą świadomość komunikacyjną, która jak zakładamy, wpływa rozwojowo na tworzenie indywidualnego stylu komunikacyjnego przez osobę uczącą się JO.

Przedstawione poniżej obserwacje działań AZ i MS pochodzą z różnego typu dyskusji. Fragmenty 3 i 4 pochodzą z dyskusji w tandemie, z podziałem na opozycyjne stanowiska argumentacyjne, fragmenty 1, 2 i 7 z dyskusji w grupie 4 osobowej także z podziałem na role. Fragment 5 i 6 z dyskusji klasowej w większym gronie. Dobre przykłady ilustrują najbardziej charakterystyczny dla AZ sposób kategoryzowania. Fragmenty 1 i 2, pochodzą z pierwszych dyskusji w grupie 4 osobowej z podziałem na opozycyjne stanowiska argumentacyjne. Ukazują one wylaniający się ze sposobu opowiadania i komentowania wydarzeń sposób w jaki AZ postrzega swoją rolę w zadaniu i dyskursie. Działanie, frag. 1, wers 26, w którym to AZ mówi do MS ang. *don't disturb me*, „*nie przeszkadzaj mi*” oraz narracja, frag. 2, wers 57, stanowią pośredni rodzaj **samookreślenia się** w roli uczącego się JO, w tradycyjnej relacji podawczej, a więc w roli osoby nastawionej na monologowe, nieprzerwane i nieargumentacyjne referowanie nienegocjowalnych faktów zaczerpniętych z materiałów źródłowych, bez ich autorskiej oceny, za to z ukierunkowaniem na ocenę zewnętrzną. W tak tradycyjnej relacji dydaktycznej, którą AZ stara się stworzyć i do której się odnosi, można zaobserwować unikanie negocjowania wiedzy czy jej krytycznej oceny. Tego rodzaju autokategoryzacja ogranicza tworzenie własnego stylu komunikacyjnego. MS z kolei określa się, co wynika zresztą z celu zadania, jako oponent i domaga się tezy argumentacyjnej. Zadanie tego typu pozwala na wyraźniejszą obserwację konfliktu pomiędzy odmiennymi sposobami rozumienia i w rezultacie konstruowania relacji komunikacyjno-społecznej. Następuje więc widoczny **konflikt ról** instytucjonalnych i związanych z nimi celów i praw działania. Do konfliktu, czy też regulacji ról w zadaniu dochodzi także w dalszym etapie dyskusji. MS, frag.2, wers 65 i 67, rozpoznaje typ dyskursu jako nieargumentacyjny. Mówiąc „*w jaki sposób może się temu przeciwstawić?*”, MS podważa rolę AZ, aczkolwiek pośrednio. Jest to działanie realizowane jako niepreferowane². MS zdaje sobie

² Działania niepreferowane to np. odrzucenie zaproszenia. Wiązały się one w analizie konwersacyjnej z możliwymi problemami naruszającymi równowagę relacji, dlatego poprzedzają je takie sygnały jak pauzy, wahania, sygnały namysłu, słaba zgoda przed wyrażeniem krytyki itp. (A. Pomerantz, 1984. „Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/

sprawę, iż taka wypowiedź może naruszać relację i wywołać problem komunikacyjny, poprzedza ją więc sygnałem wahania się i zastanawiania oraz długą pauzą.

Frag. 1³

- 26. AZ don't distu[rb me ok because(.)]I'm
 27. K [hhhhhhhh
 → 28. MS I'm opponent(.)

Frag. 2

- 57. AZ and it was really a great(.)success because yh:(.)peo:ple
 58. ch:(..)were's(..)were te:rified and shocked about that
 59. (1.0)and(.)that's all about Germany(..)now I will tell
 60. something about Hollywood(.)so Hollywood took up(.)the(.)
 61. idea of horrors and produced the films(.)eh that became
 62. classics(.)and the first film produced in Hollywood that
 63. was(.)Frankenstein(.)in nineteen thirty one and another
 64. version of Dracula in(.)nineteen thirty(.)three(1.0)
 → 65. MS m:::[(1.0)^obut^o(...)how can I(..)be opponent to this
 66. S [m I
 → 67. MS because you know it's kind of story so how can I it's
 68. it's [(nothing) you know:
 69. AZ [yeah it's not yeah mhm

AZ, frag. 3, angażuje się w **narracyjną kategoryzację** osób. Opisuje ona co przydarzyło się młodej modelce w obcym kraju. Osoba jest w tej narracji mniej podmiotem, czy intencjonalnym sprawcą wydarzeń. Jest określana jako ktoś kontrolowany przez zewnętrzne wydarzenia. Taką interpretację tworzonej przez AZ kategorii wzmacnia dodatkowo dość prosta konstrukcja wypowiedzi, wznosząca się intonacja, w tym częste pauzy, które w tym kontekście podkreślają wrażenie niepewności i braku kontroli przez AZ.

dispreferred turn shapes." W: M. Atkinson M. & J. Heritage (red.), 57-102. *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: CUP). Nowsze badania wskazują na istnienie wariantowości kulturowej w organizacji preferencyjnej.

³ Ważniejsze symbole transkrypcyjne:

(.) mikropauza,

(1.0) pauza w sekundach,

[początek realizowanych równocześnie wypowiedzi,

: przedłużenie dźwięku,

h wydech lub śmiech,

.hhh wdech,

a artykulacja z naciskiem,

KAPITALIKI wypowiedź głośniejsza,

^owypowiedź^o cichsza

‘ wznosząca się linia intonacyjna,

, opadająca linia intonacyjna,

>wypowiedź< szybsza

<wypowiedź> wolniejsza,

/ przerwanie wypowiedzi,

= rozpoczęcie następnej wypowiedzi bez pauzy.

Frag. 3

- 65. AZ yes you're right but we have to think about the:(..)eh:(...)
 66. m:(..)about the things that(.)can ha:ppen to the girls
 67. (..)because(.)these young girls'(.)they are much more younger
 68. than(.)before(.)the young models(.)and(..)eh(..)there is no:
 → 69. (...)there aren't any(.)regulations(.)to:(..)protect the girls
 70. (.)especially(.)we have the: eh: example of the:(..)ah *what
 71. was her name* Maya' she's from(.)Slovenia and she yh: she:
 72. is:(..)fifteen'(..)and she had to move yh::(.)to::(.)yh(.)
 73. Mediolan'(.)to work there as a model(..)so she:(..)she didn't
 74. have: to: she cho:se that [because you kno[w she was hunt eh
 75. AZ [yeah [OK
 76. MS she was caught by a:(...)by a: model scout'[and I think it was
 77. AZ [°hhhh°
 78. MS her her life chance beacu[se
 79. AZ [yeah that was her chance but(.)that
 80. (..)what happened to her in that city it's rea:lly(.)eh:(..)
 → 81. disgusting I think because(hh) eh::(.)she was found(..)°no°
 82. she went to a(..)disqoteque and then she was raped
 83. [there eh:::(1.0)by:' by a:(..)gang of men(.)or [something(.)

Z kolei główne twierdzenie, wers 69, pozostaje tylko marginalnym i niewyekspowanym na tle wydarzeń elementem narracji, przez co nie udaje się AZ skonstruować argumentu. Można w tym punkcie sformułować ciekawe pytanie badawcze, na ile nasz sposób kategoryzacji osób jest związany ze sposobem samookreślenia się. Wypowiedź we fragmencie 3, wers 81, zawiera emocjonalną ocenę wydarzeń, z czego można wywnioskować, iż styl AZ opiera się bardziej na emocjonalnych niż racjonalnych ocenach. Może ją to stawiać w dość problematycznej sytuacji w dyskursie argumentacyjnym, opierającym się na racjonalnym wnioskowaniu.

Frag. 4

181. MS [you: you know in that job you work five years and you: you:
 182. you've earned so much money(.)that you: you:: yh: you: you
 183. don't have to work anymore for ten twenty or thirty: next
 184. years(.)
 185. AZ yeah but the problem is that you risk your life and health
 186. and then in the future: you can't work as(.)another person
 187. even in this(.)charity organization or: something because you
 188. are mentally(..)yh(1.0)because you suffer mentally(.)and(.)
 189. physically=

Frag. 4 pokazuje jak w wyniku współpracy z MS zachodzi zmiana w stylu kategoryzacji AZ. MS stosuje inny rodzaj kategoryzacji, także narracyjnej lecz mniej emocjonalnej, tworząc kategorię ogólną, spełniającą wyraźny cel argumentacyjny. W tym kontekście styl kategoryzacji AZ przybiera bardziej argumentacyjne nachylenie; tworzy ona jakościowo takie samo działanie jak MS, jednak zachowując swój styl odnoszenia się do odczuć hipotetycznej osoby. Taka zmiana stylu w trakcie negocjacji w dyskusji argumentacyjnej jest efektem świadomej współpracy, lub mniej kontrolowanej przez uwagę akomodacji komunikacyjnej. Oba procesy stanowią interakcyjny kontekst uczenia się. Świadczy to o możliwości wzbogacania swojego stylu w dyskusji z drugą osobą. Kwestią zasadniczą dla oceny uczenia się jest jednak świadomość tego rodzaju procesu. Samo tworzenie określonego działania nie oznacza jeszcze uczenia się, ponieważ nie wiadomo na ile działanie to jest świadome i/lub przyswojone oraz celowe i czy w związku z tym staje się ono częścią indywidualnego repertuaru działań AZ.

Powyzsze obserwacje wskazują na możliwy cel rozwojowy AZ w zakresie stylu osobistego. AZ może wzbogacić środki wyrażania w zakresie emocjonalnych ocen i narracyjnych kategoryzacji. Ponieważ emocjonalne narracje kategoryzujące wydają się stanowić część jej stylu, AZ mogłaby je świadomie obserwować, oceniać i ćwiczyć w różnych sytuacjach komunikacyjnych z jednoczesnym ukierunkowaniem na cel argumentacyjny, a więc uzasadniając czy podkreślając jakiemu celowi w dyskusji służy tego rodzaju emocjonalna narracja kategoryzująca.

Z obserwacji działań kategoryzujących MS w JO wyłania się obraz bardziej argumentacyjnego i przypuszczalnie też dojrzałego stylu. MS stosuje bardziej krytyczne i twórcze kategoryzacje, które zmieniają relację z typowo szkolnej na relację partnerskiej współpracy. Często mają one charakter negocjacyjny typu regulacyjnego, przez co skłaniają rozmówcę do oceny charakteru tworzonych przez nich kategorii a także innych działań oraz oceny ich celowości w kontekście zadania. Świadczą one przy tym o wyższej kompetencji negocjacyjnej MS.

Jak wspomniano już wcześniej, AZ odnosi się w swoich działaniach kategoryzujących do sfery afektywnej, zarówno własnej jak i omawianych postaci. MS odnosi się za to bardziej do sfery racjonalnej. Kategoryzowane przez nią postacie działają strategicznie. Odpowiada to autokategoryzacji w wywiadzie, co może świadczyć o tym, że w przypadku MS, rozumienie kategorii społecznych jest nacechowane obrazem własnej roli. Dyskusja klasowa, z której wyjęto frag. 5 i 6 dotyczy tematu kary pozbawienia męskości przestępców—gwałcicieli. Dyskusja ta odbywała się z podziałem nie tylko na opozycyjne stanowiska argumentacyjne, ale i mniej lub bardziej zniuansowane role społeczne. MS odgrywa w tej dyskusji rolę ortodoksyjnej katoliczki. Ukierunkowując się na tę rolę, MS realizuje działania kategoryzujące z dużym dystansem, często parodiując omawiane postacie, a także własną rolę. Stanowi to rodzaj ciekawej negocjacji relacji w komunikacji w JO w dyskursie szkolnym. Do tego typu działań należą charakterystyczne dla MS kategoryzacje parodystyczne. Należy dodać, że MS kategoryzuje przestępcę wstrzymując się od bezpośrednich ocen, jedynie wcielając się w jego rolę i niejako odtwarzając sposób myślenia i możliwe strategie osoby w danej sytuacji. Ciekawa jest także otwarta i dość aluzyjna forma oceny postaci. MS unika sądów kategorycznych, za to można wywnioskować jej ocenę postaci poprzez samą formę realizacji szeregu wypowiedzi, frag. 5, wersy 316–323 i frag. 6 wersy 75–76 i 80–82.

Frag. 5

- 316. MS and what about(.)what about people in a prison(.)for example
317. (.)isn't he able to rape people in prison for example other
318. uh:: other who: are there(1.0)if he still have has this have
319. has organ(.)organ and he knows tha:t(...)that he's not able to
320. come out he he just(.)thinks that he:: has possibility to do
321. that and if if he:: if he's not able to do tha:t outside(.)he
322. has to do that inside because he just has that you know this
323. force this this kind of uh:

MS stosuje tu ponownie zabieg parodystyczny, pośrednią metonimię, a ściślej jej odmianę synekdochę. Określa ona osobę, celowo tłumacząc jej działanie jako motywowane odnośnieniem się do wybranego, charakterystycznego elementu ciała. Przypomnijmy, że np mówienie o kimś, że „jest mózgiem” jest przykładem bezpośredniej synekdohy, określenia całości przez część. Podczas gdy bezpośrednie kategoryzacje tego rodzaju są dość popularną strategią, styl pośredni jest dość oryginalnym zabiegiem stylistycznym MS. Ponieważ nie jest to typowa realizacja własnej roli ze strony MS, frag. 6., wersy 75 i 80, wywołuje to ciekawy efekt interakcyjny, w postaci nieporozumienia prowokującego innych rozmówców do kolejnych parodii, takich jak ta w wersie 93.

Frag. 6

- 75. MS when he is released and he still have this awful organ
76. hhhhhhh then then(.)you know(
77. AU How did you/ he get this seven children hhhhhh
78. MS [(xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx)no you know there is still a
79. RM [(xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx
→ 80. MS possibility that he will do that and when it when: this awful
81. organ is taken away: and he won't do that anymore because he
82. just possibly won't have a [tool
83. ML [(xxxxxxxxxxx) Christ yes'
84. MS Christ'(.)no I'm talking about.(.)
85. ML yes you said that you're a catholic
86. S catholic yes
87. ML a catholic catholic
88. MS yes
89. ML so yh: yh so you have to know that yh I suppose that yh: it's
90. said in the bible that if you: what what you do to your: to
91. your next: you(.)do(.)to the(.)Jesus so(.)so:
92. S hhhh
→ 93. RM So you suggest that Jesus is a raper
94. ML No I don't see I don't say that Jesus is the raper but(.)you
95. have to(.)think about the punishment(1.0)you will you will
96. hurt Jesus(1.0)

Pojawiająca się we frag. 7, wers 399, autoparodia ma na celu zdystansowanie się do roli. MS zwraca się do innej osoby uczącej się DL, żeby mówiła do angielsku. Działanie jest efektywne; DL zwraca na nie uwagę, ponieważ MS wypowiada swoją kwestię bardzo nietypowym tonem; MS naśladuje automatyczny głos, przypominający głos filmowych robotów. Tego typu działanie, polegające na zachęcaniu do mówienia w JO, w tradycyjnej relacji jest przypisane nauczającemu i w taką właśnie rolę mogłoby wpisać MS w odbiorze innych. Kategoria ta, gdyby była zrealizowana na poważnie mogłaby zostać zakwestionowana przez innych uczących się, więc MS negocjuje swoją rolę, parodiując ją i wyrażając wobec niej dystans. Działanie MS jest twórcze przez to, że czyni kategorię niedookreśloną i otwartą na różne interpretacje. Świadczy to o wysokiej świadomości społecznego znaczenia tego rodzaju kategoryzacji i umiejętności ich twórczego parodiowania, a przede wszystkim wskazuje, iż działanie to jest dla MS autentyczne.

Frag. 7

396. DL później jak po tych zawodach jak w podstawówce byłam(.)
397. kiedyś byłam się wychodziło in (xxxxxxxxxxxxx)
→ 398. MS I don't understand you(.)please(.)let's speak English
399. ((śmiesznym, głosem robota))
400. S ehhhhhh

3. PODSUMOWANIE I DALSZE PROBLEMY BADAWCZE

Negocjowanie kategorii i relacji społecznej zdaje się odgrywać rolę w tworzeniu się osobistego stylu komunikacyjnego. Negocjowanie własnej roli jako osoby uczącej się, z roli osoby zależnej komunikacyjnie od nauczającego w kierunku roli i relacji bardziej autentycznej umożliwia przejmowanie kontroli nad tematem i organizacją interakcji. Zmiana relacji na bardziej autonomizującą wymaga innego, bardziej podmiotowego samookreślenia. Kategoryzacja drugiego rozmówcy także się indywidualizuje w relacji podmiotowej. Negocjowanie kategorii będących przedmiotem dyskusji pogłębia interpretację tych kategorii. Skutkuje to odejściem od stereotypowych określeń w kierunku

pogłębionych i bardziej krytycznych interpretacji omawianych postaci. Oczywiście następuje to pod warunkiem, że studenci podejmuje taką negocjację i że upodmiotowienie dotyczy dwóch stron relacji, w tym także nauczającego i innych osób uczących się.

Przystawalność wyrażanych w wywiadach poglądów i działań w dyskursie jest obiecująca. Wywiady pozwalają bliżej ocenić źródło trudności i wspólnie z osobą uczącą się wyznaczyć cele postępowania. Obserwacja dyskusji pozwala na weryfikację postaw wobec komunikacji a rzeczywistych działań komunikacyjnych, w danym badaniu tylko na planie mowy zewnętrznej. Badanie komunikacji wskazuje na uczenie się w partnerskiej interakcji. Negocjowanie stereotypowych kategorii w komunikacji szkolnej i w kontekście tworzenia bardziej podmiotowej relacji rozwija świadomość komunikacyjną i świadomość własnego stylu komunikacyjnego. W tego typu interakcjach uczący się zaczynają kategoryzować w sposób bardziej krytyczny. Jednak oprócz tendencji indywidualizującej zaznacza się także silny wpływ kontekstu społecznego, przejawiający się w akomodacji komunikacyjnej, czyli w tym przypadku odzwierciedlaniu stylu partnera komunikacyjnego. W tej sytuacji warto by zaobserwować jaki jest wpływ kontekstu komunikacyjnego na rozwój stylu danej osoby w JO. Potwierdzają to także obserwacje pytań w czasie dyskusji akademickiej w języku ojczystym. Wydaje się, że rozmówcy często ukierunkowują się na styl wywarzający się w danej społeczności przy okazji np. konferencji. Style indywidualne warto by więc oceniać pod względem **typowości i oryginalności** w odniesieniu do stylów społecznych i stojących u ich podstaw wartości kulturowych języka obcego i ojczystego, a także wartości uzgadnianych w lokalnych społecznościach, a szerzej w odniesieniu do podobieństwa do najbardziej typowych realizacji gatunków mownych.

Obserwacje wskazują, że należy wziąć pod uwagę rodzaj relacji i sprawdzić na ile dana relacja komunikacyjna, np. szkolna pozwala na ujawnienie się stylu. Osoba może posiadać kompetencję komunikacyjną, lecz ze względu na dostosowanie się do reguł tradycyjnej komunikacji szkolnej nie będzie to widoczne w jej dyskursie.

Z powyższego podsumowania wyłaniają się istotne problemy w zakresie badania KN i osobistego stylu komunikacyjnego. Poniżej przedstawione są ważniejsze z nich. Problem oryginalności stylu w JO jako punkt odniesienia dla analizy stylów typowych. Co wyznacza indywidualny styl komunikacyjny w JO i jaka jest relacja stylu indywidualnego do stylów kulturowych? Jakiego rodzaju odniesienie rozmówcy do stylów kulturowo-społecznych pozwala na samookreślenie się w autentycznej roli w JO? Ustosunkowanie się rozmówcy do stylu innych rozmówców. W jaki sposób style oceniania różnych osób są do siebie podobne? Co decyduje o tym podobieństwie, w jakich kontekstach komunikacyjnych i z uwagi na jakie czynniki tak się dzieje? Obserwując procesy akomodacji komunikacyjnej możemy zaobserwować sposób myślenia społecznego w dyskursie, tzw. wspólny idiolekt grupy, jako narzędzie myślenia społecznego, wyodrębnić w tym kontekście styl indywidualny oraz ocenić umiejętność danej osoby do oceny i zdystansowania się wobec tego procesu oraz samookreślenia się. Kolejnym problemem badawczym byłoby określenie, jaka jest rola parodii w rozwijaniu osobistego stylu komunikacyjnego w JO? Jakie są językowe wyznaczniki stylu na poziomie dyskursu, układy językowych aspektów stylu i związki między nimi? W jakich działaniach możemy zaobserwować rozwijanie się stylu w kontekście np. argumentacji, osobistej narracji, mediacji, dramatyzacji itp.? Jakie można zaobserwować związki działań komunikacyjnych w dyskursie ze sposobem myślenia danej osoby? Potencjalni kandydaci to np. działania określające toczący się dyskurs, kategoryzacje oceniające. W związku z powyższym należałoby zastanowić się nad doborem i oceną metody AK do badania rozwoju stylu w różnych fazach wypowiedzi (Nowicka w druku). Na ile obserwacja działań komunikacyjnych, procesy powierzchniowe odzwierciedlają postawy rozmówców?.

W odniesieniu do ostatniego pytania potrzebne byłoby zbadanie kompatybilności między działaniami na poziomie mowy prywatnej a działaniami na powierzchni dyskursu. Z wcześniejszych badań własnych (Nowicka 2002) wyłania się następujący związek: im głębsze ukierunkowanie negocjacyjne w sensie np. dystansowania się i oceny (szczególną realizacją jest parodia), tym bardziej zindywidualizowany styl. W związku z powyższym, jaki jest stopień i rodzaj negocjacyjnego nastawienia w mowie prywatnej? Jak rozwijanie takiego nastawienia i jego obecność na poziomie mowy prywatnej wpływa na tworzenie się stylu w komunikacji w fazie mowy zewnętrznej? Jakże są etapy i planowania działań negocjacyjnych w mowie prywatnej w JO? Czy można zaobserwować zróżnicowanie stylistyczne na tym poziomie?

Jeśli chodzi o obserwację wyraźniejszych zmian w sposobie kategoryzowania, obiecujące perspektywy otwierają gatunki takie jak: dyskusja argumentacyjna, mediacja a także bardziej narracyjne typu relacja z osobistych wydarzeń w rozmowie i w dyskusji. W tych gatunkach rozmówcy często odnoszą się do kategorii w sposób bardziej bezpośredni czy eksplicytny niż w innych typach tekstu, choć oczywiście i tutaj zaznacza się specyfika indywidualna. W tego rodzaju narracjach, jak wskazują badania Koven (2002), rozmówcy tworzą odniesienia do różnych postaci, które pojawiają się jako głos cytowany, dramatyzowany oraz komentowany na różne sposoby przez autora w trakcie narracji. Perspektywa autorska może wyrażać się w takich działaniach jak: komentarze na marginesie narracji, nietypowe użycia (rejestr), modyfikatory, w tym sygnały wzmacniające przekaz oraz sygnały wartościujące, wskazujące na afektywne zabarwienie wypowiedzi. Obserwacja mowy zależnej pozwala na analizę rozwoju umiejętności osób uczących się w zakresie stylu kategoryzacji i negocjowania relacji z odniesieniem do wielości perspektyw dochodzących do głosu w narracjach.

Podsumowując, obserwacje rozwoju osobistego stylu komunikacyjnego w JO powinny koncentrować się na aspektach rozwojowych i zmierzać do określenia stylu osobistego jako wytwarzającego się w obszarze dwóch oddziałujących na siebie wymiarów, tj. społeczno-kulturowego i indywidualnego, kognitywnego i komunikacyjnego (Dakowska 2003: 152–156; Górecka i in. 2002). Tak więc powinny zgłębiać dwojakie regularności: 1) społeczno-kulturowe aspekty stylu, włączając w to pewne wzorce stylistyczne wytwarzające się w społecznościach tymczasowych lub okazjonalnych, w tym ujęciu ważne jest określenie akomodacji komunikacyjnej, 2) regularności indywidualne, uwzględniające także indywidualną zmienność stylistyczną w JO w określonym czasie uczenia się JO i w odniesieniu do czynników wpływających na rozwój osobistego stylu komunikacyjnego.

BIBLIOGRAFIA

- Aleksandrak, M., Gajewska-Głodek, I., Nowicka, A., Surdyk, A. 2002. „Współpraca dydaktyczna na poziomie zaawansowanym: cele, zasady i formy”. W: W. Wilczyńska (red.) 85–198.
- Bachtin, M. 1983. „Wypowiedź jako jednostka językowego porozumiewania się”. W: E. Czaplajewicz i E. Kasperski (red.) *Bachtin. Dialog. Język. Literatura*. Warszawa: PWN, 107–132.
- Dakowska, M. 2003. *Current Controversies in Foreign Language Didactics*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Górecka, J. 2003. „La communication académique orale et le développement de la pensée critique en contexte exolingue”. Niepublikowana praca doktorska. Poznań: Uniwersytecie im A. Mickiewicza.

- Górecka, J., Nowicka, A., Wilczyńska, W., Wojciechowska, B. 2002. „Specyfika języka mówionego jako przedmiotu doskonalenia na poziomie zaawansowanym: wymiar społeczny, komunikacyjny i indywidualny”. W: W. Wilczyńska (red.), 29–50.
- Hutchby, I., Wooffitt, R. 1998. *Conversation Analysis*. Oxford: Polity Press.
- Kasper, G. 1997. „Beyond reference”. W: G. Kasper, E. Kellerman, *Communication Strategies. Psycholinguistic and Sociolinguistic Perspectives*. London and New York: Longman, 345–360.
- Kakava, Ch. 2002. „Opposition in Modern Greek discourse: cultural and contextual constraints”. W: *Journal of Pragmatics* 34, 1537–1568.
- Koven, M. 2002. „An analysis of speaker role inhabitation in narratives of personal experience”. W: *Journal of Pragmatics* 34, 167–217.
- Nowicka, A. „Metoda analizy konwersacyjnej w badaniu samodzielności komunikacyjnej w języku obcym.” (ref. wygłoszony na konferencji „Autonomia ucznia w nauce języków obcych – mity a rzeczywistość”. Konin 12–14.05.2003) (w druku).
- Nowicka, A. 2002a. „Rozwijanie samodzielności komunikacyjnej poprzez negocjowanie w dyskusjach argumentacyjnych opartych na konflikcie społeczno-kognitywnym”. W: W. Wilczyńska (red.), 201–236.
- Nowicka, A. 2002b. „Sygnały dialogowe i działania argumentacyjne w dyskusjach osób uczących się języka angielskiego. Rozwijanie samodzielności komunikacyjnej poprzez negocjowanie”. Niepublikowana praca doktorska. Poznań: UAM.
- Psathas, G. 1999. „Studying organization in action: membership categorization and interaction analysis”. W: *Human Studies* 22. Kluwer Academic Publishers: Netherlands, 139–162.
- Sacks, H. 1994. „Lecture 6. The MIR Membership Categorization Device”. W: H. Sacks. 1992a. *Lectures on Conversation. Vol. I*. Oxford & Cambridge: Blackwell, 40–48.
- Schegloff, E. A. 1991. „Reflections on talk and social structure.” W: D. Boden, D. H. Zimmerman (red.) *Talk and Social Structure. Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis*. Cambridge: Polity Press, 44–70.
- Silverman, D. 1998. *Harvey Sacks. Social Science and Conversation Analysis*. Cambridge: Polity Press.
- Wilczyńska, W. 2002a. (red.) *Autonomizacja w dydaktyce języków obcych. Doskonalenie się w komunikacji ustnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Wilczyńska, W. 2002b. „Osobista kompetencja komunikacyjna między postawą a działaniem.” W: W. Wilczyńska (red.), 69–83.
- Wilczyńska, W. “O mediacji interkulturowej (na przykładzie praktyk w zakresie gościnności w Europie)”. *Neofilolog* 24.